

ŠROUBOVÉ SPOJE – VÝKLAD

Šroubové spoje patří mezi rozebíratelné spoje s tvarovým stykem (lícovaný šroub), popřípadě silovým stykem (šroub prochází součástí volně, je zatížen pouze silou působící kolmo k ose). Šroubové spoje jsou tvořené šroubem, maticí a podložkou.

Rozebíratelné spoje je možné demontovat bez porušení spojovaných a spojovacích součástí a opět smontovat stejnými spojovacími prvky.

Závity

Funkční část šroubu tvoří závit. Závit je tvořen závitovým profilem navinutým se stoupáním **P** na válcové jádro o průměru **d₃**.

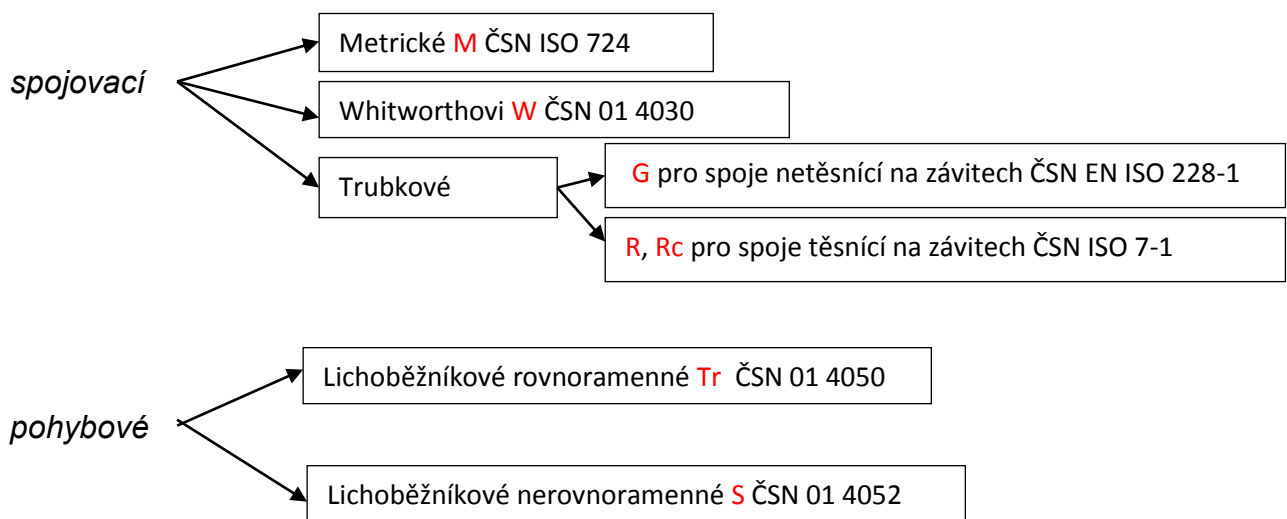
1) Podle smyslu otáčení závitu lze rozlišovat závity na:

- *pravé závity*
- *levé závity*

2) Podle počtu navinutých profilových šroubovic na dříku rozlišujeme závity na:

- *jednochodé závity*
- *vícechodé závity*

3) Podle tvaru závitového profilu rozeznáváme závity:

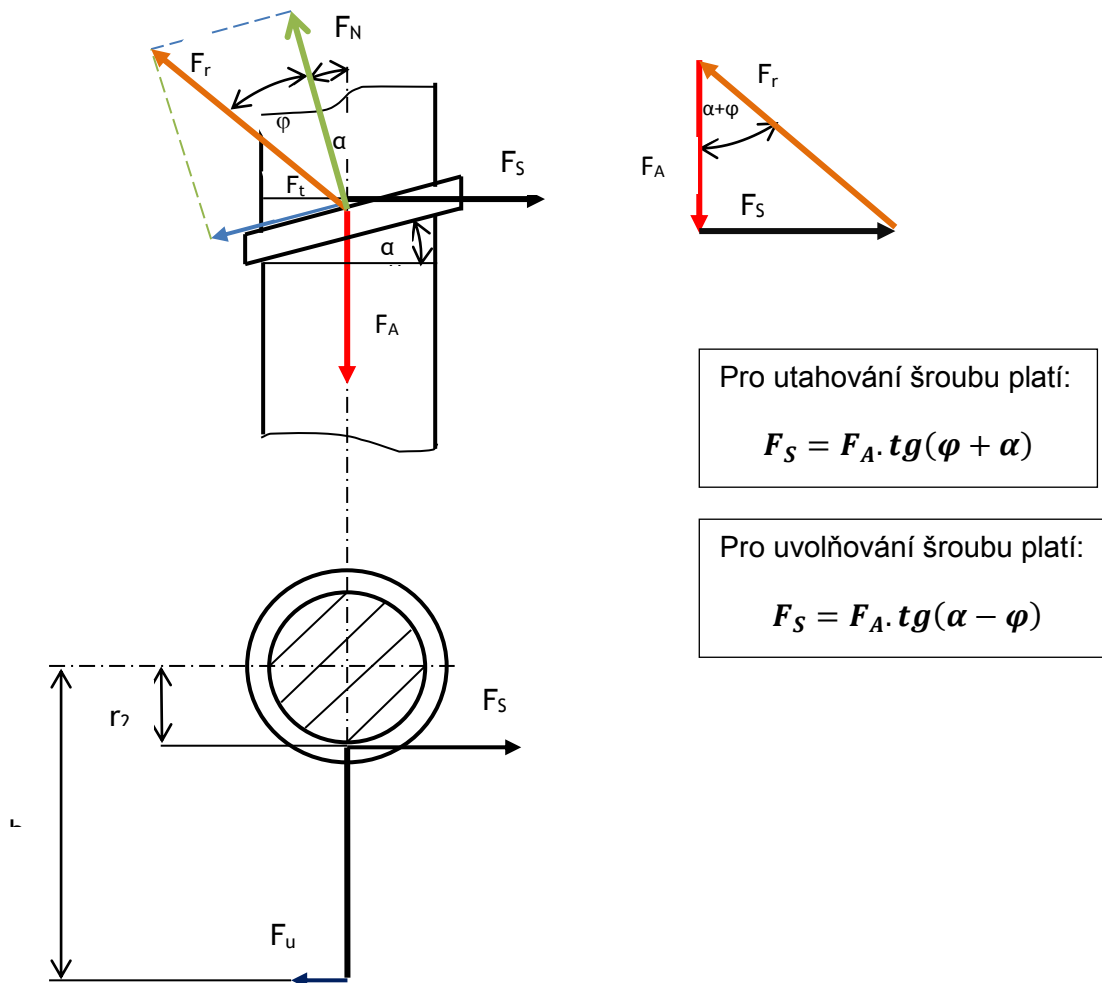
Názvy a definice závitů upravuje norma ČSN ISO 5408.

Označování závitů upravuje norma ČSN 01 4004.

Silové poměry na šroubu

Soustava sil působících na šroub má rozložení stejné jako soustava sil působících na nakloněné rovině, která vznikne rozvinutím jednoho stoupání **P** na středním průměru šroubu **d₂** do roviny.

Výpočet síly na šroubu F_S

F_A – axiální osová síla ve šroubu – zatěžující síla [N]

F_S – síla působící na středním průměru šroubu – hnací síla [N]

F_u – utahovací síla působící na páce **b** [N]

φ – třecí úhel [°] $\operatorname{tg} \varphi = \frac{F_t}{F_N}$ [°]

α – úhel stoupání závitů $\operatorname{tg} \alpha = \frac{P}{\pi \cdot d_2}$ [°]

f – součinitel smykového tření $f = \operatorname{tg} \varphi$

Pro šrouby s ostrým vrcholovým úhlem se používá součinitel smykového tření
v závitech $f' = \operatorname{tg} \varphi'$

Platí pro:

- Metrický závit $f' = 1,15 \cdot f$
- Whitworthův závit $f' = 1,13 \cdot f$
- Lichoběžníkové závity $f' = 1,03 \cdot f$

P – stoupání závitu [mm]

r₂ – střední poloměr závitu [mm]

d₂ – střed průměr závitu [mm]

b – délka ramene klíče [mm]

Výpočet utahovací síly F_u

Z rovnováhy momentů F_u utahovací síly na rameni **b** a F_s hnací síly na středním poloměru závitu **r₂** získáme vztah pro výpočet utahovací síly.

$$F_u \cdot b = F_s \cdot r_2$$

Při utahování dosadím za $F_s = F_A \cdot \operatorname{tg}(\varphi' + \alpha)$:

$F_u \cdot b = r_2 \cdot F_A \cdot \operatorname{tg}(\varphi' + \alpha)$ Vypočítáme F_u při utahování šroubu (matice):

$$F_u = \frac{F_A \cdot r_2 \cdot \operatorname{tg}(\varphi' + \alpha)}{b}$$

Při povolování dosadíme za $F_s = F_A \cdot \operatorname{tg}(\alpha - \varphi')$:

$F_u \cdot b = r_2 \cdot F_A \cdot \operatorname{tg}(\alpha - \varphi')$ Vypočítám F_u při povolování šroubu (matice)

$$F_u = \frac{F_A \cdot r_2 \cdot \operatorname{tg}(\alpha - \varphi')}{b}$$

Účinnost šroubu η

Účinnost u spojovacích šroubů je přibližně 20%, neboť při povolování i utahování vzniká teplo a může dojít i k zadření. Účinnost je závislá na úhlu stoupání závitu α . Čím vyšší je úhel stoupání, tím vyšší je i účinnost šroubu. Závity s jemným stoupáním není vhodné volit tam, kde bude šroub (matice) často povolován a utahován.

Účinnost η při utahování se určí z poměru práce W_1 , kterou vykoná osová síla F_A na dráze odpovídající stoupání P , a práce W_2 , kterou vykoná utahovací síla F_u na jednu otáčku na poloměru odpovídajícímu délce ramene b .

$$W_1 = F_A \cdot P$$

$$W_2 = F_u \cdot 2 \cdot \pi \cdot b$$

$$\eta = \frac{W_1}{W_2} = \frac{F_A \cdot P}{F_u \cdot 2 \cdot \pi \cdot b} = \frac{F_A \cdot \operatorname{tg} \alpha \cdot \pi \cdot d_2}{\frac{F_A \cdot r_2 \cdot \operatorname{tg}(\varphi' + \alpha)}{b} \cdot 2 \cdot \pi \cdot b} = \frac{\operatorname{tg} \alpha}{\operatorname{tg}(\varphi' + \alpha)}$$

$$\eta = \frac{\operatorname{tg} \alpha}{\operatorname{tg}(\varphi' + \alpha)} \cdot 100 \%$$

Účinnost η při povolování se určí z poměru práce W_1 , kterou vykoná osová síla F_A na dráze odpovídající stoupání P , a práce W_2 , kterou vykoná povolovací síla F_u na jednu otáčku na poloměru odpovídajícímu délce ramene b .

$$W_1 = F_A \cdot P$$

$$W_2 = F_u \cdot 2 \cdot \pi \cdot b$$

$$\eta = \frac{W_1}{W_2} = \frac{F_A \cdot P}{F_u \cdot 2 \cdot \pi \cdot b} = \frac{F_A \cdot \operatorname{tg} \alpha \cdot \pi \cdot d_2}{\frac{F_A \cdot r_2 \cdot \operatorname{tg}(\alpha - \varphi')}{b} \cdot 2 \cdot \pi \cdot b} = \frac{\operatorname{tg} \alpha}{\operatorname{tg}(\alpha - \varphi')}$$

$$\eta = \frac{\operatorname{tg} \alpha}{\operatorname{tg}(\alpha - \varphi')} \cdot 100 \%$$

Samosvornost šroubu

Šroub se působením osově síly samovolně neotáčí. Spojovací šrouby jsou vždy samosvorné; aby se působením osově síly nemohly otáčet, úhel stoupání α musí být menší než úhel třecí φ . U pohybových šroubů není samosvornost nutná, potřebná je u šroubových zvedáků.

Podmínka samosvornosti

$$\alpha < \varphi'$$

Materiály šroubů a matic

Spojovací šrouby a matice se nejčastěji vyrábí z ocelí různých pevností s ohledem na účel, druh a způsob namáhání šroubu. Mechanické vlastnosti jsou stanoveny normou EN ISO 898, dříve ČSN 02 1005.

Pevnostní třídy šroubů

- u šroubů se třída pevnosti udává dvěma čísly (př. 8.8)
- celé označení lícovaného šroubu s dlouhým závitem je:
MATICE M12x60 Č SN 02 1111 – 8.8
- třída pevnosti šroubu udává:
  - *pevnost v tahu* R_m [MPa] – první číslo vynásobíme 100
  - *mez kluzu* $R_{emin,}$, případně $R_{p0,2}$ – první číslo vynásobíme desetinásobkem druhého čísla

Šroub			Spoj	
Třída pevnosti	Pevnost v tahu R_m [MPa]	Mez kluzu R_e nebo $R_{p0,2}$ [MPa]	Namáhání spoje	Materiál spojovaných dílů
4.6	400	240	nízké	Všechny konstrukční oceli
4.8	400	320	nízké	
5.8	500	400	nízké	
6.8	600	480	nízké	
8.8	800	640	střední	
10.9	1000	900	vysoké	Konstrukční oceli od $R_m = 700$ MPa
12.9	1200	1080	velmi vysoké	Oceli k zušlechťování

Pevnostní třídy matic

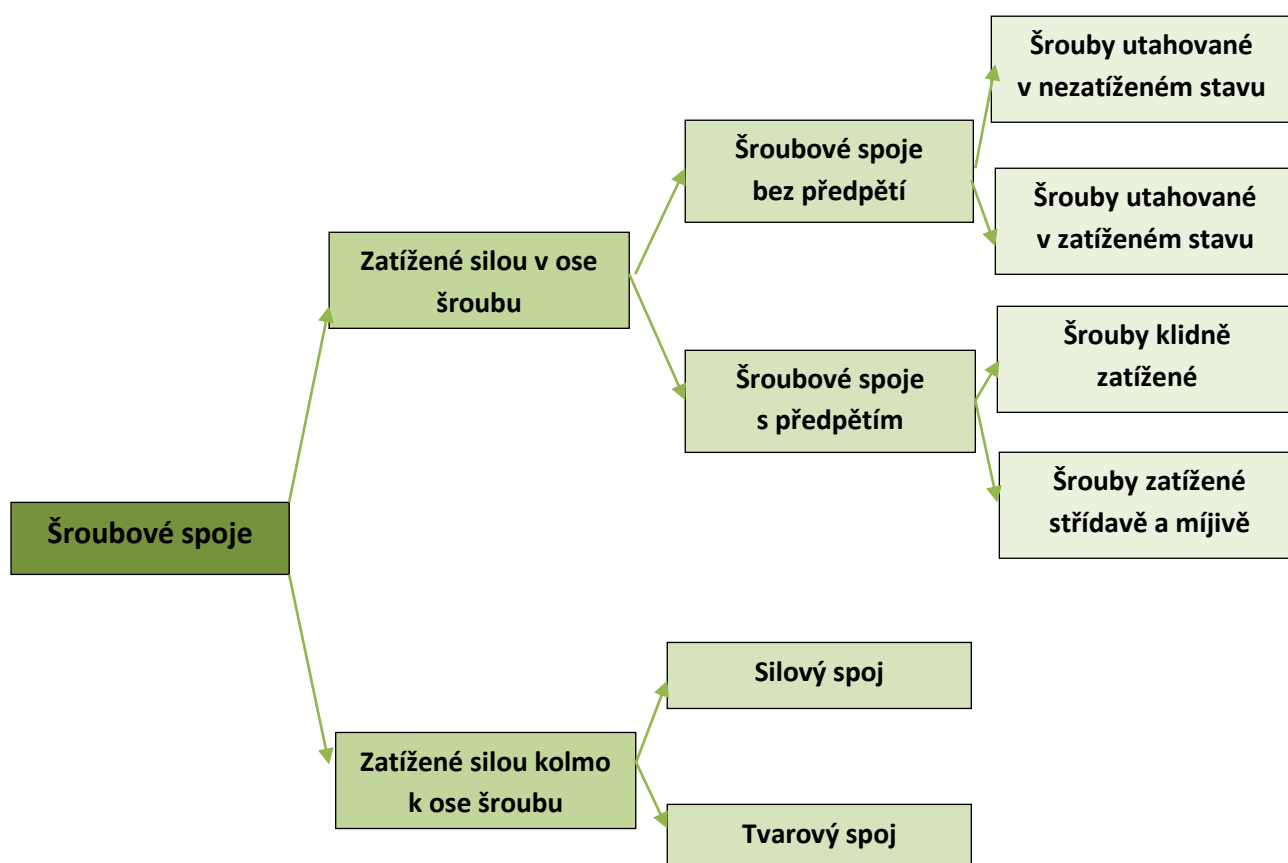
- u matic se třída pevnosti udává jedním číslem (př. 8)
- celé označení šestihranné matice je: MATICE M12 ČSN EN ISO 4033 – 8
- třída pevnosti matice udává:
  - *pevnost v tahu* R_{min} [MPa] – číslo vynásobíme 100

Pro kombinaci šroubů a matic platí, že matice musí mít stejnou nebo vyšší třídu přesnosti než šroub.

Pevnostní třídy matic	
Matice	Příslušný šroub
4	4.8
5	5.8
6	6.8
8	8.8
10	10.9
12	12.9

Pevnostní výpočty šroubů

Rozdělení šroubových spojů dle zatížení

Šrouby zatížené osovou silou bez předpětí utahované v nezatíženém stavu

Šroub bez předpjetí utahovaný v nezatíženém stavu je namáhán pouze osovou zatěžující silou F_A a je namáhán prostým tahem.

Při výpočtu takto namáhaného šroubu vycházíme z pevnostní rovnice pro tah:

$$\sigma_t = \frac{F_A}{A_S} \leq \sigma_{Dt}$$

F_A – zatěžující síla [N]

A_S – průřez jádra šroubu [mm²]. Jelikož jsou šrouby normalizované, bývá uveden u příslušného závitu. Při návrhu šroubu se k vypočtenému průřezu jádra vyhledá nejbližší vyšší normalizovaný průřez jádra a podle tabulek se určí odpovídající velký průměr závitu d .

$$A_S = \frac{\pi}{4} \left(\frac{d_2 + d_3}{2} \right)^2$$

Pokud nemá nastat deformace šroubu, nesmí napětí σ_t překročit hodnotu dovoleného napětí σ_{Dt} [MPa].

$$\sigma_t = \frac{F_A}{A_S} \leq \sigma_{Dt}$$

Průřez jádra šroubu vypočítáme ze vztahu:

$$A_S \geq \frac{F_A}{\sigma_{Dt}}$$

Šroub lze bezpečně zatížit silou:

$$F_A = A_S \cdot \sigma_{Dt}$$

Šrouby s jemným stoupáním P a šrouby s hrubým stoupáním P se stejným průměrem d mají rozdílný průřez jádra:

- A_S pro M30 = 561 mm²
- A_S pro M30x2 = 621 mm²

Šrouby s jemným závitem mají vždy větší průřez jádra, proto mají větší únosnost.

Šrouby zatížené osovou silou bez předpětí utahované v zatíženém stavu

U šroubů bez předpětí, které jsou utahované v zatíženém stavu, je průřez jádra šroubu kromě namáhání na tah osovou silou F_A ještě namáhán krutem. Pro zjednodušení výpočtu se šroub počítá z pevnostní rovnice pro tah, takže se zmenší dovolené napětí na 70%.

$$\sigma_t = \frac{F_A}{A_s} \leq 0,7 \sigma_{Dt}$$

Tlak ve styčné ploše závitu

Tlak v závitech, který by způsobil otláčení a opotřebení závitů, by vedl ke špatné funkci šroubů. Proto je nutné tlak v závitech kontrolovat.

Při kontrole závitů na otláčení vycházíme z podmínky pro otláčení:

$$p = \frac{F_A}{S_p} \leq p_D$$

F_A – zatěžující síla [N]

S_p – průmět opěrné stykové plochy do roviny kolmé ke směru působení zatěžující síly [mm²]. Opěrná plocha má tvar mezikruží; pro zjednodušení výpočtu se mezikruží převádí na obdélník, jehož délky stran odpovídají obvodu kružnice středního průměru d_2 a nosné výšce závitu H_1 .

p – skutečný tlak [MPa]

p_D – dovolený tlak [MPa]

Otláčovaná plocha jednoho rozvinutého závitu S_{p1} :

$$S_{p1} = \pi \cdot d_2 \cdot H_1$$

d_2 – střední průměr závitu [mm]

H_1 – nosná výška závitu [mm]

$$H_1 = \frac{d - D_1}{2}$$

Otláčovaná plocha všech rozvinutých závitů S_p :

$$S_p = S_{p1} \cdot z$$

z – počet závitů

$$S_p = \pi \cdot d_2 \cdot \frac{d - D_1}{2} \cdot z$$

Výška matice **h** se určí:

$$h = z \cdot P$$

P – rozteč závitů (u jednochodých závitů stoupání) [mm]

Výpočet výšky matice **h** vychází z kontroly na otláčení:

$$p = \frac{F}{S_p} \leq p_D$$

$$S_p \geq \frac{F}{p_D}$$

Dosadíme za **S_p**:

$$\pi \cdot d_2 \cdot \frac{d - D_1}{2} \cdot z \geq \frac{F}{p_D}$$

Dosadíme za **z**

$$z = \frac{h}{P}$$

$$\pi \cdot d_2 \cdot \frac{d - D_1}{2} \cdot \frac{h}{P} \geq \frac{F}{p_D}$$

Výška matice **h**:

$$h \geq \frac{F \cdot P}{p_D \cdot \frac{d - D_1}{2} \cdot \pi \cdot d_2}$$

Šrouby zatížené klidnou silou kolmou k ose šroubu

Je-li síla klidná, můžeme ji přenášet třecí silou ve stykové ploše mezi spojovanými součástmi. Tření vznikne dostatečným utažením šroubu, takže ve šroubu vznikne dostatečné předpětí. Šroub počítáme na tah s mírou bezpečnosti **k > 2**.

Třecí síla **F_t** musí být větší nežli přenášená síla **F** kolmá k ose šroubu:

$$F_t \geq F$$

$$F_t = F_A \cdot f$$

Osová síla F_A ve šroubu vypočítáme ze vztahu:

$$F_A \geq \frac{F \cdot k}{f}$$

F_t – třecí síla ve stykových plochách [N]

F_A – osová síla ve šroubu [N]

F – síla kolmá k ose šroubu – přenášená síla [N]

f – součinitel smykového tření ve stykových plochách

k – koeficient bezpečnosti $k > 2$

Šroub navrhujeme z pevnostní podmínky pro tah:

$$\sigma_t = \frac{F_A}{A_s} \leq \sigma_{Dt}$$

Šrouby zatížené proměnlivou silou kolmou k ose šroubu

Proměnlivou sílu lze zachytit různými úpravami spoje:

- odlehčovacími vložkami
- drážkováním ve stykové ploše
- lícovaným šroubem

Pro velké kolmé síly nebo při časté změně zatížení je nejvýhodnější použít lícovaný šroub ČSN 02 1111 a 02 1112.

Dřík lícovaného šroubu je namáhán na smyk a spojované součásti na otlačení.

Návrh lícovaného šroubu se provádí z pevnostní podmínky pro stříh:

$$\tau_s = \frac{F}{S} \leq \tau_{Ds}$$

F – zatěžující síla kolmá k ose šroubu [N]

S – plocha dříku lícovaného šroubu [mm²]. $S = \frac{\pi \cdot d_2^2}{4}$

d_2 – průměr dříku lícovaného šroubu [mm], je uveden v ČSN 02 1111 a 02 1112

τ_s – skutečné napětí ve střihu [MPa]

τ_{Ds} – dovolené napětí ve střihu [MPa]

Kontrola na otláčení se provádí v součásti s nejmenší stykovou plochou:

$$p = \frac{F}{S_p} \leq p_d$$

F – zatěžující síla kolmá k ose šroubu [N]

S_p – průmět opěrné stykové plochy do roviny kolmé ke směru působení zatěžující síly [mm²]: $S_p = d_2 \cdot l$

l – nejkratší délka styku mezi lícovaným šroubem a spojovanou součástí [mm]

p – skutečný tlak [MPa]

p_d – dovolený tlak [MPa]